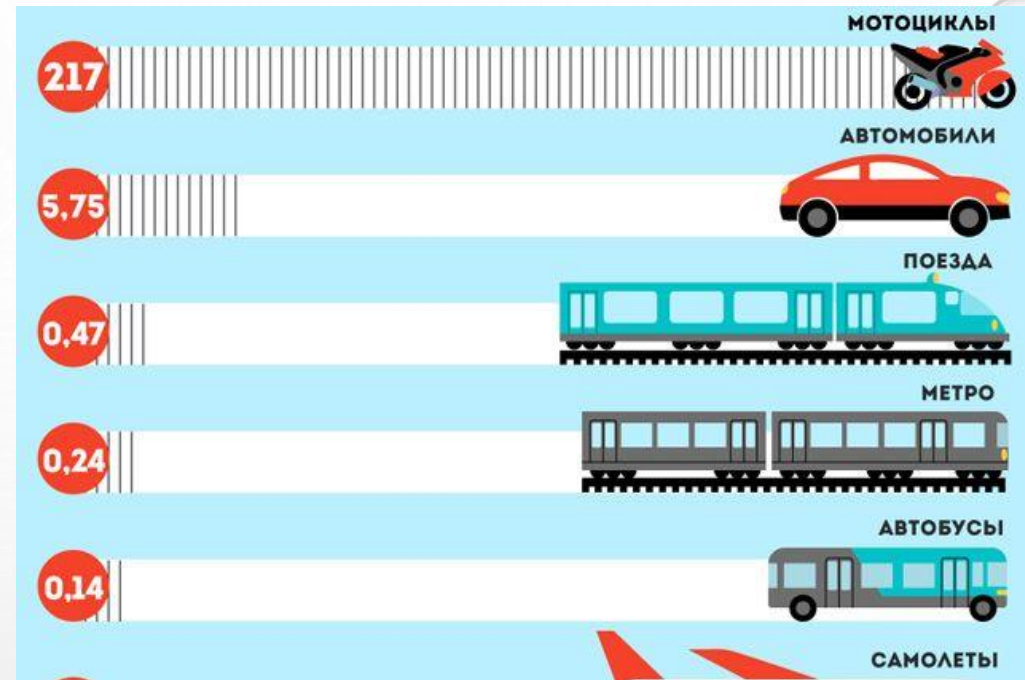
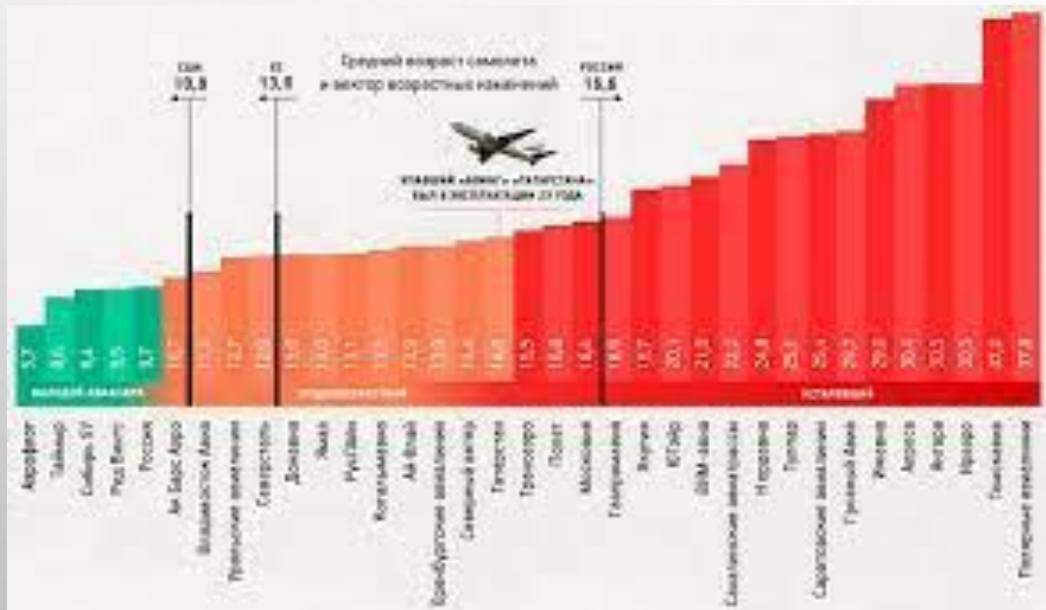

Көліктегі статистика

1 СТАТИСТИКАНЫҢ ПӘНІ МЕН ӘДІСІ

1. Статистикалық ғылымның дамыту

"Статистика" термині "мемлекеттану" дегенді білдіреді, монастырьларда кең таралған, біртіндеп ұжымдық мағынаға ие болды. Статистика ғылым ретінде 17 ғасырда пайда болды. 1746 жылдан бастап Статистика университеттерде оқу пәні ретінде оқылды. Бұл жағдайда статистикалық есеп ежелгі уақытта болған және орта ғасырларда дамыған:

- ежелгі Қытайда (б. з. д. 5 мың жыл) халық санағы жүргізілді, әртүрлі елдердің әскери әлеуеті салыстырылды;
- ежелгі Римде азаматтардың мүлкін есепке алу жүргізілді;
- орта ғасырларда Еуропада жерді, халықты және үй мүлкін есепке алу жүргізілді.

17-18 ғасырларда статистиканың дамуы неміс сипаттамалық және ағылшын саяси арифметика мектебінің 2 мектебінің қарама-қайшылығында өтті. Екі мектеп те статистиканың ғылым ретінде дамуына айтарлықтай әсер етті (1-кесте).

Кесте 1 – әртүрлі статистикалық мектептер

Көрсеткіштер	<u>Неміс сипаттама мектебі</u>	<u>Ағылшын саяси арифметика мектебі</u>
Мақсаты мен міндеттері	<ol style="list-style-type: none"> <u>1. мемлекетті сипаттау тәсілдерін жүйелеу</u> <u>2. сипаттама теориясын құру, олардың егжей-тегжейлі сызбасын жасау</u> <u>3. сипаттаманы тек ауызша түрде, шифрларсыз және динамикасыз, бақылау кезінде жүргізу</u> 	<ol style="list-style-type: none"> <u>1. қоғамдық құбылыстардың сандық сипаттамаларын зерттеу</u> <u>2. зерттеудің жана әдістерін жасау</u> <u>3. құбылыстың болашақ дамуы туралы болжамдар жасау</u>
<u>Өкілдері</u>	<u>Г. Конринг (1606-1661)</u> <u>Г. Ахенваль (1719-1772)</u> <u>А. Бюшинг (1724-1793)</u>	<u>Демографиялық бағыт: Д. Граунт (1620-1674), Э. Галлей (1656-1742)</u> <u>Статистикалық-экономикалық бағыт: в. Петти (1623-1687)</u>

Ағылшын мектебінің өкілдері "Үлкен сандар Заңын" ескеру қажеттілігін нақты түсінді. Олар жүйелілік талданған популяцияның жеткілікті мөлшерімен ғана көрінеді деген пікірді дұрыс қорғады. Статистиканың одан әрі дамуы осы бағыттың өкілдері ұсынған идеялармен байланысты.

19 ғасырда статистиканың дамуына бельгиялық ғалым А.Кетленің (статистикалық-экономикалық, математикалық бағыт) еңбектері үлкен ықпал етті. Ол орташа мәндер туралы ілімнің негізін қалаушы.

«Статистика» түсінігі. Статистика пәні, объектісі, әдістері

«Статистика» бар латынша шығу тегі, атынан «status» - жай-күйі.

Орта ғасырларда бұл ұғым "мемлекеттегі саяси жағдай" ретінде қолданылады..

«Статистика» терминін 18 ғасырда неміс ғалымы Готфрид Ахенваль енгізген.

Қазіргі уақытта оның 3 мәні бар:

- қоғамдық өмірдің түрлі құбылыстары туралы жаппай деректерді жинауға, өңдеуге, талдауға және жариялауға бағытталған практикалық қызмет саласы («статистикалық есеп» терминіне сәйкес келеді)

- Кез келген құбылысты сипаттау үшін қолданылатын сандық материал

- білім саласы және ерекше ғылыми пән, ЖОО-дағы оқу пәні.

Статистикалық ғылым үшін «зерттеу тақырыбын», «зерттеу нысанын» және «қолданылатын зерттеу әдістерін» нақты анықтау үлкен маңызға ие.

Тақырып - ғылым не оның бағыты, негізгі сұрақ немесе зерттелетін шындықтың жағы.

○ **Нысан** - бұл қандай-да бір мәселені зерттеу үшін шындыққа әсер ететін нәрсе.

Әлеуметтік-экономикалық объектілер: халық, базарлар, салалар бойынша кәсіпорындар, тұрғын үй-коммуналдық сала, өңірлер, қалалар және т. б.

Пән объект негізінде оқытылады. Мысалы, ШҚО несие нарығының жағдайы облыс аумағында жұмыс істейтін банктердің филиалдары негізінде зерттелуде. ШҚО халқының кірістері мен шығыстарын типологиялық тәсілмен іріктелген немесе кездейсоқ таңдалған 1000 отбасынан тұратын статистикалық жиынтық негізінде зерделеуге болады.

Төменде статистиканың ғылым ретінде қазіргі анықтамасы берілген, ол оны зерттеу тақырыбын толығымен ашады.

Статистика - бұл белгілі бір жаппай әлеуметтік-экономикалық құбылыстар мен процестердің сандық жағын, олардың құрылымын, таралуын, кеңістікте орналасуын, уақыт бойынша қозғалысын зерттейтін, қазіргі сандық тәуелділіктерді, тенденциялар мен заңдылықтарды және нақты орын мен уақыт жағдайларын анықтайтын әлеуметтік ғылым.

Ғылым ретінде статистика жеке фактілерді емес, жеке және жалпы белгілері бар көптеген жеке факторлар ретінде әрекет ететін жаппай әлеуметтік-экономикалық құбылыстар мен процестерді зерттейді.

Статистика - бұл әдіснамалық сипаттағы ғылым. Ол "нені және қалай үйрену керек" деген сұрақтарға жауап беруге мүмкіндік береді. Деректерді қалай дұрыс жинау және таңдау керек, оларды қалай тіркеу керек, жиналған фактілерді әрі қарай қалай топтастыру және жүйелеу керек. Қандай статистикалық көрсеткіштерді қолдану керек, алынған ақпаратты қалай талдау керек және дұрыс қорытынды жасау керек. Сонымен қатар, алынған статистикалық ақпарат пен бастапқы тұжырымдар негізінде басқа әлеуметтік-экономикалық ғылымдар дұрыс шешім қабылдауға мүмкіндік береді. Осылайша, статистика әлеуметтік-экономикалық пәндердің тұтас кешені үшін негіз, тірек болып табылады.

Статистиканың танымдық міндеттері

1. Статистика зерттелетін құбылыстар мен процестерді сандық және мазмұнды қамтуды қамтамасыз етеді, шындықты бағалаудың ең сенімді әдісі болып табылады
2. Статистика экономикалық тұжырымдарға дәлел береді, әртүрлі мәлімдемелерді, жеке теориялық ережелерді тексеруге мүмкіндік береді
3. Статистика құбылыстардың өзара байланысын ашуға, олардың нақты формасы мен күшін көрсетуге қабілетті
4. Бірінші Статистика жаңа құбылыстарды, процестер мен заңдылықтарды анықтайды, олардың сандық және сапалық сипаттамаларын береді

Статистикалық зерттеу әдістері (Статистикалық зерттеу кезеңдері).

Статистика зерттеу әдістерінің 3 негізгі тобын қолданады, олар сонымен қатар зерттеудің дәйекті кезеңдері болып табылады:

1. Жаппай байқау әдісі (статистическое наблюдение) – бастапқы статистикалық материалды жинау, зерттеу объектісі мен нысанасына қатысты барлық маңызды фактілерді ғылыми-ұйымдастырылған тіркеу;
2. Топтау әдісі-статистикалық байқау нәтижесінде жиналған материалды жүйелеу және жіктеу;
3. Жалпылама көрсеткіштер әдісі-зерттелетін құбылыстарды, олардың өзара байланысы мен масштабын статистикалық шамалардың (абсолютті, салыстырмалы, орташа) көмегімен сипаттауға, сондай-ақ осы құбылыстың болашақ дамуына болжам жасауға мүмкіндік береді.

Сурет 1 – статистикалық ғылымның құрылуы

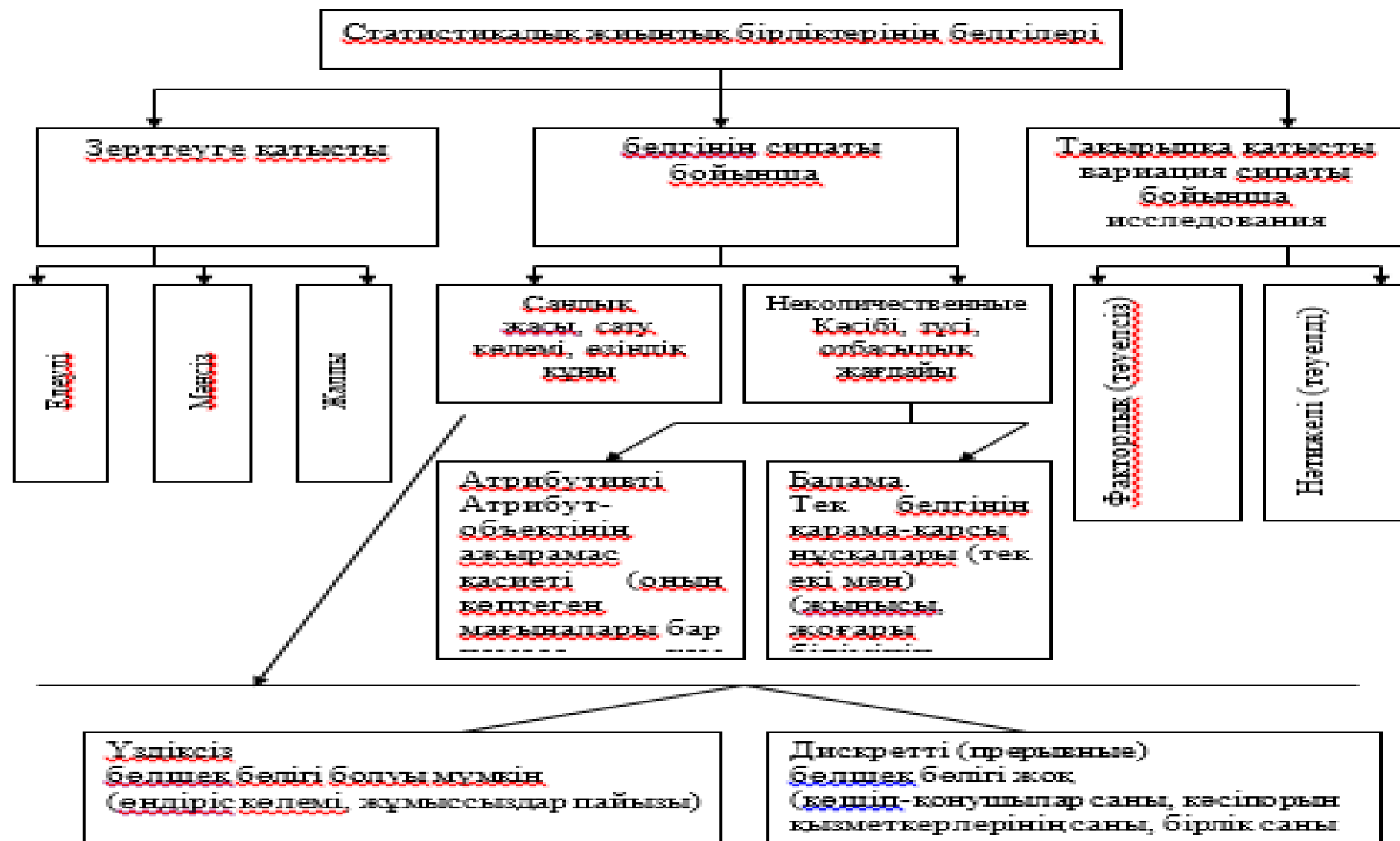
Статистиканың негізгі санаттары

Кез келген басқа ғылым сияқты, статистика оған тән терминдер-ұғымдардың (категориялардың) белгілі бір жиынтығына ие және жұмыс істейді.

Статистикалық зерттеу объектісі (әр жағдайда өзіндік) статистикалық жиынтық деп аталады.

Статистикалық жиынтығы көптеген бірлік бар массовостью, однородностью, белгілі бір тұтастығын, взаимозависимостью жай-күйін жекелеген бірліктерінің болуымен байланысты вариация. Мысалы: статистикалық жиынтықтар болуы мүмкін: қаланың көптеген коммерциялық банктері; елдің, облыстың көптеген азаматтары; бір нарықтағы көптеген тауарлар (өнімдер) (мысалы, көлік, кітап, жылжымайтын мүлік нарығы).

Статистикалық жиынтық бірлігі - тіркеуге жататын белгілердің тасымалдаушысы және тексеру кезінде жүргізілетін шоттың негізі болып табылатын статистикалық жиынтықтың бастапқы элементі; бұл статистикалық жиынтықтың әрбір жеке алынған элементі. Статистикалық популяция бірліктері жалпы қасиеттермен сипатталады – белгілер; сапалы біркелкілікке ие, кез-келген маңызды белгілерге ұқсас; алайда олар басқа белгілермен ерекшеленеді. Мысалы, көптеген коммерциялық банктер сапалы біркелкілікпен қатар (бір ауданның, облыстың бірқатар несие мекемелеріне тиесілі) жарғылық капиталдың мөлшері, қызметкерлер саны және банктік салымдар көлемі бойынша әртүрлі сипаттамаларға ие. Популяцияның сапалы сенімділігі объективті негізге ие, бірақ әр жағдайда, статистикалық зерттеуде, оның мақсаттары мен танымдық міндеттеріне сәйкес белгіленеді.

Сурет 2 – Белгілерінің жіктелулері

Белгі-бұл популяция бірліктерінің сапалық ерекшелігі. Белгілер 2-суретте көрсетілген топтарға жіктеледі.

Статистикалық зерттеудің ерекшелігі-тек әр түрлі белгілер зерттеледі, яғни әртүрлі мәндерді алатын немесе популяцияның жеке бірліктерінде әртүрлі сандық деңгейлері бар белгілер. Варьирующий – изменяющийся.

Вариация-бір объектіден, топтан екіншісіне ауысу кезінде немесе жиынтықтың бір бірлігінен екіншісіне ауысу кезінде шаманың немесе белгі мәнінің өзгеруі ("ауытқуы"). Егер зерттелетін құбылыстың өзгеруі әртүрлі уақыт кезеңдерінде орын алса және заңдылықтың сипатына ие болса, онда олар енді өзгеріс туралы емес, белгінің динамикасы туралы айтады.

Статистикалық көрсеткіш-бұл бірліктер тобының немесе тұтастай алғанда популяцияның қандай да бір қасиетінің сандық-сапалық жалпылама сипаттамасы. Бұл белгілер деп аталатын жеке мәндерден ерекшеленеді. Мысалы: ел азаматтарының жинақ салымының орташа мөлшері-бұл статистикалық көрсеткіш; нақты адамның банк салымының мөлшері-белгі.

Статистикалық көрсеткіштер (статистикалық көрсеткіштер жүйесі) таным құралы болып табылады, бірақ олар зерттелетін құбылыстың барлық қасиеттері мен ерекшеліктерін дәлдікпен көрсете алмайды. Статистикалық көрсеткіштер зерттелетін объектінің қасиеттерінің шамамен, толық емес көрінісін береді. Статистикалық көрсеткіштерді есептеу әдістемесі үнемі жетілдіріліп отырады, кейбір көрсеткіштер қабылданбайды, басқалары дәлірек енгізіледі. Популяцияның қасиеттері оқшауланбағандықтан, бірақ бір-бірімен байланысты, сондықтан статистикалық көрсеткіштер (осы қасиеттерді сипаттайтын) бөлінбейді, бірақ көрсеткіштер жүйесін құрайды.

Статистикалық көрсеткіштердің негізгі түрлері: абсолютті шамалар, салыстырмалы шамалар, орташа шамалар, индекстер.

Статистикалық көрсеткіштер жүйесі - бұл құбылыстар арасында объективті түрде болатын қатынастарды көрсететін статистикалық көрсеткіштер жиынтығы. Статистикалық көрсеткіштер жүйесі қоғам өмірінің барлық аспектілерін әртүрлі деңгейлерде (макро деңгей: елдер, өңірлер, қалалар, салалар; микро деңгей: кәсіпорындар, фирмалар, отбасылар, үй шаруашылықтары, адамдар) қамтиды. Статистикалық көрсеткіштер жүйесі адамдардың, қоғамның өмір сүру жағдайларының өзгеруімен өзгеріп отырады, үнемі жетілдіріліп отырады.

Сонымен қатар, статистиканың негізгі міндеті келесі міндет болып табылады: көрсеткіштердің барабар жүйесін қолдана отырып, популяцияның көлемі мен құрамына жалпылама сипаттама беру, сонымен қатар статистикалық заңдылықтарды анықтау және зерттеу.

Үлгі-құбылыстардағы өзгерістердің қайталануы, реттілігі және тәртібі. Статистикалық заңдылық-көптеген элементтерден (жиынтық бірліктерден) тұратын қоғамдық өмірдің жаппай құбылыстары мен процестерінің кеңістіктегі және уақыттағы өзгеруінің сандық заңдылығы. Статистикалық заңдылық біртекті құбылыстардың массасында, статистикалық популяция деректерін жалпылау кезінде, яғни орта есеппен көрінеді. Статистикалық заңдылық Үлкен сандар заңына сүйенеді.

Үлкен сандар заңы - бұл объективті Заң, оған сәйкес көптеген кездейсоқ факторлардың бірлескен әрекеті іс жүзінде тәуелсіз нәтижеге әкеледі.

ҚР Мемлекеттік статистикасы.

Мемлекет ауқымындағы әлеуметтік-экономикалық құбылыстар туралы деректерді жинау мен талдауға басшылықты ҚР Статистика агенттігі жүзеге асырады. Агенттік Үкіметтің құрамына кірмейді және ол қабылдаған шешімдерге тікелей әсер ете алмайды, бірақ ол елдегі статистикалық есепті жетілдіру бойынша ұсыныстар енгізуге құқылы.

Агенттіктің облыстық статистика басқармалары, қалалық статистика басқармалары және т. б. бөлімшелері бар.

Статистика органдарының қызметі "ҚР Мемлекеттік статистика туралы" Заңымен реттеледі, онда Агенттіктің негізгі функциялары, Агенттіктің құқықтары, мемлекеттік статистиканың міндеттері, Статистикалық ақпаратты ұсыну жөніндегі кәсіпорындардың құқықтары, міндеттері мен жауапкершілігі көрсетілген.

Назарларыңызға рахмет!